

U knjizi su pored navedenog tiskane i reakcije Lj. Bobana na navedene teme tiskane u listu »Mladost«, Komunist, »Nin«, »Stav«. U njima Boban odgovara svojim kritičarima Peri Kvesiću, Goranu Babiću, Rastislavu B. Petroviću, Ž. Sekuliću.

Na kraju treba napomenuti da se u ovoj knjizi nalazi i rasprava pod naslovom »Titovi dolasci - Pet decenija od dolaska na čelo KPJ«. U uvodnom dijelu spomenute rasprave Boban tvrdi da je Titov dolazak na čelo KPJ prije pedeset godina nije bio nimalo slučajan te da je njegov dolazak 1937. bio logičan iskaz njegove uporne i sustavne aktivnosti tih godina na prestrojavanju revolucionarnih potencijala. Boban tvrdi da na čelo revolucionarnog pokreta Tito nije došao prosto došao, on je dolazio. Prema Bobanu 50-ta obljetnica Titovog dolaska na čelo KPJ ujedno je 50-ta obljetnica odlučnog hoda revolucionarnog pokreta prema vodećoj ulozi u rješavanju vitalnih problema ovog našeg prostora i ovih naših ljudi. Rekli bi kaže Boban »Tito je došao na čelo Partije a Partija je dolazila na čelo naroda zahvaljujući najvećem dijelu upravo Titu«.

Knjigu »Kontroverze iz povijesti Jugoslavije 2« treba čitati i to ne samo zbog prošlosti već još više zbog sadašnjosti i naše budućnosti, jer u njoj autor razotkriva neistine pojedinih historičara kojima je cilj afirmirati ahistorijsko mišljenje i iskrivljenu historijsku svijest, a sve u službi dnevne politike čijim su pobornicima puna usta bratstva i jedinstva jugoslavenkih naroda, dakako na njihovom unitarističkom konceptu koji je neprihvatljiv za većinu naroda zajedničke države. Sve one koji su protiv takvog »jedinstva« pobornici unitarističke ideje proglašavaju separatistima. Nažalost, treba konstatirati da izvori takve politike postoje od ranije, Boban to u raspravama ove knjige evidentno dokazuje. Iako ova knjiga prezentira prošlost, ona stvarno piše o našoj sadašnjosti. U tome je ona duboko sadržajem suvremena i nadasve aktualna.

Franko Mirošević

LJUBO BOBAN: KONTROVERZE IZ PROŠLOSTI JUGOSLAVIJE 3

Izdavači: »Školska knjiga« Zagreb, »Stvarnost« Zagreb — Zagreb 1990.

U biblioteci povijesna istraživanja tiskana je i treća knjiga autora Ljube Bobana »Kontroverze iz prošlosti Jugoslavije 3«. Zajedno s prethodne dvije ova knjiga čini cjelinu. U njoj se slično kao i u ostale dvije obuhvaća problematika između dvaju ratova i iz vremena narodnooslobodilačkog rata. Kako to i sam autor u predgovoru navodi, u prvom dijelu težište je na vanjskopolitičkoj aktivnosti vodstva Hrvatske seljačke stranke (HSS) u godinama uoči II svjetskog rata. U drugom dijelu, pretežno se govori o problematici koja se nadovezuje na knjigu »Kontroverze iz povijesti Jugoslavije 2«, tj. o pitanju vezanim za ustaški režim i njegove žrtve, napose u logorima. U sažetoj uvodnoj napomeni autor konstatira da je jedno od bitnih obilježja života i položaja građanske Jugoslavije uzajamna povezanost njenog međunarodnog položaja i njezine unutrašnje organizacije, unutrašnjeg života i unutrašnjih oprečnosti navodeći za to višestruke razloge. Boban u vezi s tim naglašava da organizacija građanske Jugoslavije i njezine

institucije nisu pružale adekvatan prostor ni adekvatne garancije da se njezine unutrašnje suprotnosti uspješno rješavaju u unutrašnjim relacijama pa je zato međunarodni faktor imao naglašeni utjecaj na rješavanje tih suprotnosti. Boban smatra da je vodstvo HSS pridavalo zapaženu važnost vanjskopolitičkoj aktivnosti čiji intenzitet oscilira od vremena do vremena. HSS je kaže Boban posebno nastojala da se svjetska javnost upozna sa sadržajem i suštinom hrvatskog pitanja i da se tako razbije izolacija u koju su vladajući faktori dovodili hrvatski nacionalni pokret. Ujedno se time nastojalo da se režim primora na ustupke zahtjevima tog pokreta.

Uspoređujući taktiku HSS s taktikom ustaša u borbi protiv centralističkog sustava ističe se da se HSS u međunarodnoj aktivnosti ne postavlja jednostrano i separatistički (kao ustaše). Boban naglašava da djelatnost HSS nikada nije dovodila u pitanje integritet Jugoslavije, postavljajući taj problem mnogo šire kontaktirajući u vezi s tim sa svim utjecajnim evropskim državama, političkim savezima izvlačeći zaključke iz politike jedne i druge strane.

Prikazujući taj dio povijesti HSS, Boban podjednako koristi izvore o kontaktima HSS s fašističkim silama (što je dosad dominiralo) i sa silama zapadnih demokracija (koji su se dosad zapostavljali). Time se Boban oslobodio jednostranog valoriziranja politike HSS u tom vremenu, doprinio istinitijem prikazu te povijesti odbacujući tako tvrdnje nekih historičara o profašističkoj i separatističkoj orijentaciji HSS. Boban u ovoj knjizi, najviše pozornosti poklanja upravo tom problemu prateći vanjskopolitičku aktivnost HSS od 1935 do 1941. god. Od ukupno 345 stranica ove knjige ovom pitanju je posvećeno 264 stranice. Spomenutu aktivnost Boban periodizira u tri poglavlja (vrijeme Stojadinovićeve vlade, vrijeme Cvetkovićeve vlade i nakon formiranja vlade Cvetković - Maček).

Iz opširnog sadržaja navest ćemo samo neka važna pitanja vezana za kontakte Mačeka s Italijom, Njemačkom, stavu vodstva HSS prema ustaškom pokretu, kapitulaciji Jugoslavije, NDH i drugo.

Opisujući veze vodstva HSS s Italijom, Boban ističe da je inicijativa za te kontakte došla vjerojatno od Mačeka (što Maček negira). U vezi s tim ispravlja netočne ocjene i tvrdnje nekih historičara o Mačeku i njegovim kontaktima s talijanskim političarima. Boban smatra da Mussolini nije prekinuo pregovore s Mačekom (kako tvrdi V. Novak) već Maček i to zato jer se (nagodio s Cvetkovićem). Mussolini i Ciano kaže Boban bili su zainteresirani za održavanje veza s Mačekom ne bi li u eventualnom sukobu s Jugoslavijom imali Hrvatsku na svojoj strani. Boban odbacuje i tvrdnje V. Novaka, koji tvrdi da se politika Mačeka nije razlikovala od politike ustaša i Pavelića.

Vrijedno se osvrnuti i na onaj dio teksta u kojem se opisuje uloga Mačeka u potpisivanju Trojnog pakta i slomu Jugoslavije. Boban smatra da je Maček čvrsto bio vezan za politiku neutralnosti koja je kao zvaničan stav bila proklamirana od strane jugoslavenske vlade (nakon izbijanja rata 1939). Zbog toga je kaže Boban bio uporniji i u odbijanju različitih varijanti koje su mogle dovesti do otvorenijeg angažiranja Jugoslavije na strani zapadnih zemalja. Odbacujući tvrdnje koje ga optužuju da je njegov stav bio presudan u potpisivanju tog pakta, Boban navodi izjavu britanskog diplomata Rappa koji tvrdi, da treba biti pravedan prema Hrvatima i da treba istaći da je sam princ Pavle pristao na njemačke zahtjeve za vrijeme

razgovora s Hitlerom (4. 03. 1941.), te da su sve kasnije procedure poslužile princu samo da igra s pozicija kako bi mogao opravdati i sprovesti već dogovoren pothvat, kome nije imao snage da se odupre.

Priloženi dokumenti ove knjige i ocjene demantiraju i neistinite tvrdnje o tobožnjoj odgovornosti Mačeka i HSS za slom Jugoslavije. U vezi s tim se ističe da je Maček prihvaćao vodstvo princa Pavla koji je praktički sam vodio vanjsku politiku Jugoslavije, da je u odsutnom trenutku zauzeo stav da su Srbi uvijek bili ti koji su vodili diplomaciju i vojsku, a da Hrvati zapravo nisu sudjelovali ni u jednom. Boban tvrdi da je Maček bio da se izbjegne rat i to ponajprije zato što je htio da dovrši izgradnju Banovine Hrvatske i da stabilizira njezinu autonomiju. Zlonamjerne su zato i neistinite tvrdnje (V. Terzića, M. Baste, N. D. Milovanovića, F. Čulinovića i V. Novaka) da je Maček grobar nad grobarima Jugoslavije, veliki zločinac, tip najnižih moralnih kvaliteta, prevarant, hohstapler, kolebljivac i dvoličan tip, koji je u sudbonosnim danima historije hrvatskog naroda jedinstveno kramarski prodao zemlju i narod najvećem neprijatelju tog naroda kao i to da je duhovni i stvarni inicijator i direktni nosilac ustaškog pokreta i okupatorskog djelovanja. Iz knjige je vidljivo da Maček nije bio separatista kako to neki neobjektivni historičari tvrde te da nije bio protivnik Jugoslavije. Kad Berlin nije mogao dobiti oslonac u Mačeku on se orijentira prema ustašama. Boban dokazuje da Maček i HSS nisu donijeli poznati Memorandum od 31. 03. 1941. već proustaški orijentirani političari i ustaše.

Na kraju prikaza ovog dijela knjige osvrnut ćemo se na onaj njen dio u kojem se razmatra odnos KPJ prema pristupu Jugoslavije Osovini. KPJ kaže Boban, pozdravljala je rušenje Cvetkovićeve vlade energično zastupajući stav protiv uvlačenja zemlje u rat na strani V. Britanije. U demonstracijama 27. 03. 1941. KPJ, kaže Boban podržava antiosovinski stav demonstranata ali ne podržava njihovo prozapadno usmjerenje. KPJ se energično izjašnjavala protiv uključivanja Jugoslavije u rat na bilo kojoj strani. Međutim, kaže Boban s obzirom da su se javljale mogućnosti da Jugoslavija bude uvučena u rat na strani zapadnih zemalja, njeno je težište bilo usmjereno prema zahtjevu da se to opredjeljenje spriječi. Autor ujedno smatra da ovaj problem još nije dovoljno izučen u našoj historiografiji, a ni podrobnije analiziran i prikazan zato predstoji ozbiljnije bavljenje historičara tim problemom.

Posljednji prilog prvog dijela knjige je rasprava o povijesti Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji. Dragocjen je ovaj prilog autora s obzirom da povijest ove stranke dosad nije cjelovito obrađena i istražena. Ovim prilogom daje se skica programske orijentacije spomenute stranke čiji je osnovni smisao bio težnja da se izvanvjerski (društveni u najširem smislu) život unesu vjerska kršćanska načela. Raspravom se čitaoca detaljnije upoznava s programom te stranke s obzirom na unutrašnje uređenje Kraljevine SHS, gospodarsko socijalni program kao i njenom odnosu prema hrvatskom nacionalnom pokretu i S. Radiću kao i njenoj borbi protiv centralističko-unitarističkog uređenja Kraljevine SHS. Ukratko rečeno rasprava je vrijedan prilog upoznavanja razvoja klerikalnog pokreta u Dalmaciji.

Drugi dio knjige počinje člankom u kojem autor objašnjava uvjete pod kojima je 1970. g. pristao na molbu prof. Šidaka da napiše članak o ustašama u Enciklopediji Jugoslavije i njegovim susretima s M. Krležom u vezi s tim člankom kao i nedavnim istupima M. Labana koji tvrdi da je En-

ciklopedija Jugoslavije nastavak ustaške Enciklopedije, da je Enciklopedija Jugoslavije neznanstveno djelo, puno falsifikata, a da su njezini prilozi antisrpski i u službi dnevne politike.

U potkrijepi svoje tvrdnje o ustaškom karakteru Enciklopedije Jugoslavije Laban kao primjer navodi Bobanov članak o ustašama. Kao izvrstan poznavalac ove problematike, savršen analitičar koji uočava svaki pa i najsitniji detalj, Boban razobličava Labanove neistine i zlonamjerno iskonstruirane ničim argumentirane tvrdnje, ukazujući čitaocu na Labanovo nepoznavanje razdoblja povijesti naroda Jugoslavije između dva rata i u doba rata dokazujući da su upravo Labanove tvrdnje u službi dnevne politike (anti-birokratske revolucije, politike SANU i Memoranduma) koja hrvatski narod proglašava genocidnim. U vezi s tim optužbama usko je vezan i prilog »Milan Bulajić, Vatikan i Jasenovac« (referat održan na znanstvenom skupu u Jasenovcu u listopadu 1989.) u kojem se razobličavaju neistine koje širi M. Bulajić da Boban svojim raspravama želi katoličku crkvu osloboditi odgovornosti u ulozi koju je imala u doba ustaške vlasti i u provođenju terora nad srpskim stanovništvom. Na temelju povijesnih izvora i ostalog materijala Boban pobija neistinite tvrdnje M. Bulajića koje se povezuju s poznatim iskonstruiranim tvrdnjama o tobožnjoj vatikanskokominternovskoj zavjeri protiv srpskog naroda. Boban ukazuje na neznanstveni pristup Bulajića tom problemu ukazujući da se Bulajić služi falsifikatima da dokaže svoje neistinite tvrdnje. Na kraju ovog priloga Boban razotkriva i neistinite tvrdnje Slobodana Kljaića o tome da je knjiga Đorđa Miliše »Jasenovac« povučena iz prodaje sudskom odlukom 14. 02. 1946. i to navodno zato što je vlast u Hrvatskoj, odmah poslije rata smišljeno radila na tome da se zataji istina o Jasenovcu. Boban dokazuje da je Milišina knjiga zabranjena zato što je neistinito prikazivala strahote Jasenovca (prilike u logoru vrlo su blago prikazivane ne prikazujući sve strahote u tom logoru).

Treći prilog koji čini cjelinu s prethodna dva je prilog »Zašto je potrebno znati istinu o Jasenovcu«. Na to pitanje Boban daje tri odgovora: zbog istine same po sebi, zato da se vjerodostojnije saznaju stvarne dimenzije te ljudske tragedije i da se onemogućе sve instrumentalizacije, sve manipulacije s tom tragedijom. U ovom prilogu Boban raspravlja o broju žrtava u Jasenovcu i njihovom utvrđivanju, suprotstavljajući se onim tendencijama (Bulajić i drugovi koji ističu samo genocidnost ustaške politike), kao i to da je samo srpski narod bio žrtva genocida. Boban smatra da je to pitanje mnogo složenije i šire. Za Bobana nosioci genocidne politike nisu bili samo ustaše niti je žrtva bio samo srpski narod. Nosioци takve politike tvrdi Boban bili su i drugi vojno politički faktori na jugoslavenskom prostoru i okupatori i srpski četnici. Žrtve takve politike bili su i drugi jugoslavenski narodi (Hrvati i Muslimani). Boban se suprotstavlja Bulajiću, Dedijeru i drugima koji uporno tvrde da su Jasenovac i jasenovačke žrtve dugo vremena bili tabu tema o čemu se nije smjelo raspravljati. Boban tvrdi da je tabu ipak postojao ali ne u tome što se o tim pitanjima nije smjelo raspravljati, pisati nego u tome što se unaprijed znalo kako se smjelo pisati. U isticanju broja žrtava nije bilo granica. Sve većim brojem žrtava potencirana je tobožnja genocidnost Hrvata.

Na kraju ovog priloga Boban se osvrće i na neosnovane rasprave o tome da partizani namjerno nisu htjeli osloboditi zatvorenike kao i na nerazumne primjedbe V. Đuretića da je Tito od saveznika tražio da bombardi-

raju srpske gradove (s ciljem da se pobije što više Srba), a da nije tražio da se bombardira Jasenovac. Završavajući ovaj prilog Boban se zalaže da Jasenovac postane simbol zajedničke solidarnosti protiv zla a da se ne pretvara u nacionalnog i vjerskog eskluvizizma.

Monografija završava prilogom »Politički pluralizam i nacionalno pitanje u svjetlosti našeg povijesnog iskustva«. Tema ovog priloga posebno je zanimljiva, jer govori o sadašnjosti ukazujući na prošlost. Na temelju iskustva političkog života predratne Jugoslavije Boban za današnje naše prilike ističe da nije primarno pitanje Ustava, a ni pitanje promjene oblika države već da našu svijest moramo promijeniti (reformirati) da bi se nastupilo uvjerenje da na ovom prostoru postoji izabrani narod i prokleti narodi, da postoji narod koji samo voli i narodi koji samo mrze. Zato smatra Boban da nacionalno pitanje (koje u nas još nije riješeno) neće riješiti reformu već samo reformirana svijest. Politički monizam ili politički pluralizam po mišljenju Bobana na našim prostorima može imati perspektivu samo onda ako respektira identitet ovog prostora (ukupne civilizacijske i kulturne tekovine zajedno s međunacionalnom tolerancijom, međunacionalnim prožimanjem) i ako se uvažava nacionalno pitanje. Ovaj prilog sadrži više bitnih ocjena kojima se sintetiziraju politički odnosi i kretanja u predratnoj Jugoslaviji, a koja se odnose na pitanja vezana za rješavanje nacionalnog pitanja i demokracije shvaćene od strane srpske s jedne strane i hrvatske građanske opozicije s druge strane.

I ovom knjigom (kao i ranijim) Boban ostaje vjeran svom znanstvenom stavu koji se očituje u borbi za istinu. U vremenu u kojem živimo a u kojem se javlja prošireni interes najbližu prošlost i kada o toj prošlosti ponajviše pišu amateri i diletanti, a i zlonamjerni i opaki ljudi (pa bili oni i povjesničari od struke) koji u svojim knjigama nametljivo politiziraju i manipuliraju činjenicama, Bobanova su djela dragocjena jer brane historiografiju od zla i laži čuvajući joj znanstveni dignitet. Boban u ovoj knjizi kako reče akademik H. Sirotković omogućuje čitaocu da »(..) sudjeluje u procjeni što su zapravo povijesne činjenice« jer se on »(..) argumentima suprotstavlja polučinjenicama« samozvanih zaštitnika pojedine nacije koji često argumente poredaju tako da otvaraju prostore sreastima.

Iz ove knjige se može zaista učiti a i poučiti. Ona nam može biti pouzdan orijentir da se u političkoj praksi na ovom našem prostoru prekinu odnosi hegemonizma i unitarizma najbrojnije jugoslavenske nacije.

F. Mirošević

JAROSLAV ŠIDAK I DR.: HRVATSKI NARODNI PREPOROD — ILIRSKI POKRET, ZAGREB, 1988.

Izd.: Školska knjiga — Stvarnost, bibl. Povijesna istraživanja, 224 str. + ilustracije

Knjiga »Hrvatski narodni preporod — ilirski pokret«, timski rad grupe autora: Jaroslava Šidaka, Julija Grabovca, Igora Karamana, Petra Strčića i Mirka Valentića, nastao na osnovi znanstvenih dostignuća navedenih autora i drugih povjesničara, je sinteza i cjeloviti pregled povijesnog razvitka hrvatskoga naroda od 1790. do kraja 1847. godine. Više od polovice teksta i

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 23

ZAGREB

1990.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.